

20 maart 2022, Zondag Oculi
Ds Mirjam Elbers, Den Haag
Thomaskerk Amsterdam
Deuteronomium 8 : 2-7 / Lukas 4 : 1 – 13

Gemeente van Christus,

De kerk staat er weer fraai op. Kirill van Moskou, de patriarch van de Russisch-Orthodoxe kerk geeft zijn zegen aan Poetin, en aan diens oorlog. Wij zijn er misschien niet eens over verrast, maar pijnlijk is het wel. De kerk die het op een akkoordje gooit met de macht. We weten er ook in onze cultuur alles van. De Duitse priesters die de wapens van de keizerlijke troepen zegenden vlak voor WO I, of de dominees die in WO II preekten met een portret van Hitler aan de muur. Het is van alle tijden. De patriarch deed me deze week een beetje denken aan de Grootinquisiteur, uit het beroemde verhaal uit *De Gebroeders Karamazov*. Daarin vertelt Dostojevski het beroemde verhaal van de Grootinquisiteur van Sevilla. In het 16^e eeuwse stadje Sevilla keert Jezus voor een kort moment terug op aarde. De grootinquisiteur, de opperpolitiechef van de kerk in die dagen, weet niet hoe gauw hij Jezus gevangen moet laten nemen. Eenmaal opgesloten in de kerker, krijgt Jezus 's nachts bezoek van deze grootinquisiteur. De man gaat aan Jezus omstandig uitleggen waarom hij beter niet op aarde kan komen. 'Waarom komt u ons hinderen?' vraagt hij aan Jezus. Jezus doet er het zwijgen toe, maar de grootinquisiteur biecht op dat de kerk al eeuwenlang weliswaar in naam volgeling van Jezus is geweest maar in de praktijk met groot succes de principes van de duivel hanteert. 'Wij hebben als kerk, in uw naam, precies dat gedaan wat de duivel u in de woestijn al voorhield: we hebben de mensen brood gegeven, we hebben ze iets gegeven waar ze voor kunnen knielen en we hebben ze wonderen gegeven. En raad eens? Er heerst meer dan ooit rust. We zijn op de goede weg! We hebben de mensen gegeven wat ze wilden: brood, wonderen en iets om voor te knielen. Want die vrijheid die ú hun wilde geven, die kunnen de mensen toch helemaal niet aan.' Nee, aan eerlijkheid ontbreekt het de grootinquisiteur niet. En eigenlijk zegt hij dus: we hebben de mensen een god gegeven naar hun hart, en een kerk naar hun hart: heersend over de wereld, met brood en wonderen op z'n tijd. We hebben de mensen rust gegeven in ruil voor hun vrijheid.

Misschien is dat wel waar die woestijncène over gaat: dat de duivel Jezus verleidt om een god te worden zoals wij die verwachten, en misschien wel zoals wij die ten diepste wensen. Een god naar ons hart. Een god om tegenop te kijken – zodat we zelf kunnen blijven zitten waar we zitten. Een God om bij weg te zwijmelen, een bevestiging van het idee dat meer is

tussen hemel en aarde. Of dat er iets is dat sterker en groter is dan wij. Een god om te aanbidden.

Het is relatief gemakkelijk om een oordeel uit te spreken over de patriarch van Moskou. Maar zo'n oordeel is ten diepste ook een oordeel over onszelf. Want met welke machten gooien wij het op een akkoordje? Welke machten nemen wij zelf niet voor lief, nemen wij zelf, soms zonder het te merken, op de koop toe? Tekenen wij altijd protest aan tegen de machten die mensen kleineren en ten onder doen gaan, ook als het ons onze broodwinning kost? We nemen honderden verkeersdoden per jaar op de koop toe, alleen al vanwege onze mobiliteit. Je kunt je dus afvragen: wat geeft in ons leven de doorslag, en ten koste waarvan, wie zit er in ons leven op de troon? Als een god?

Dat is nu het aardige, en het kritische, van de bijbel: Daar weet men dat het er bij het woord 'god' enorm op aan komt. Wij hebben van 'god' een vergaarbak van betekenissen van gemaakt. "Jij gaat toch naar de kerk? Geloof je dan in God?" wordt er vaak gevraagd. Ik heb geen idee. God kan alles betekenen, of niets. Een wonderdoener, een grote regisseur? Is God vooral een fijne plaats voor na je dood? Of een diep innerlijk gevoel van liefde of rechtvaardigheid? De bijbelschrijvers kenden die verlegenheid zelf maar al te goed. Daarom is er in het Oude Testament die vreemde belijdenis, die we ook aan het begin van deze dienst weer uitspreken: De Héér is onze God! Die Ene, de vreemde, met die vier letters, JHWH, die is God. In de bijbel stottert men als het over God gaat. Israel moet steeds weer leren om met twee woorden over God te spreken. Want goden zijn er velen, ieder dient weer een andere god.... Maar, zo zeggen ze in de bijbel, als wij iemand 'god' noemen, laat dan de Héér zijn, die ene met die vreemde naam. Die ons uit de slavernij van Egypte gehaald heeft. Waarover je een verhaal moet vertellen. Een heel specifiek verhaal.

Misschien is dat wel de zin van de Veertigdagentijd die nu voor ons ligt: dat wij worden stilgezet bij de vraag: op wie of wat stellen wij ons vertrouwen? Wie of wat is onze 'god', ongemerkt, haast zonder dat we het soms in de gaten hebben?

In dat woestijnverhaal van Jezus zal moeten blijken wie de God van Abraham, Izaäk en Jakob er voor eentje is. Jezus zal dat laten zien. Jezus gaat na zijn doop, na dat mooie moment waarin die stem uit de hemel die hem de geliefde noemde, het kale leven in. Hij schuwt de woestijn niet. Hij komt op de plaats waar gebrek heerst, waar tekort is aan liefde, aan voedsel,

aan levend water. Daar WIL hij ook zijn. Waar mensen met lege handen staan. Op de plaatsen waar verwarring heerst.

En dan is daar in die woestijn opeens een heel andere stem. Heel anders dan die bemoedigende liefdevolle stem uit de hemel. Een stem van de duivel, de *diabolos*, de grote ‘Verwarrer’ betekent dat. Zo noemt Lukas hem heel bewust: zo één die alles omdraait en in de war schopt. Diegene die zwart voor wit weet te verkopen. Ze zijn overal om ons heen: stemmen die Nederland een dictatuur noemen, en Poetin een echte vent. Stemmen die alles op een duivelse manier omkeren.

Nu, die verwarrende stem stelt Jezus op de proef, met drie heel goede vragen. Vragen die minder duidelijk zijn dan ze op het eerste gezicht lijken. Vooral die eerste, waarmee de duivel begint. De duivel begint bedrieglijk bescheiden: ‘Ach, zegt de *diabolos*, als je honger hebt, dan maak je toch gewoon uit die steen een brood? Dat moet voor jou toch niet zo moeilijk zijn? Je moet toch éten?’ Een logisch, bijna niet tegen te spreken geluid. De duivel morrelt aan Jezus’ solidariteit met een hongerende mensheid: ‘Niemand ziet het toch? Je schaadt er toch niemand mee? Maak even wat brood voor jezelf!’ Het lijkt zo logisch. ‘Doe eerst uw eigen zuurstofmasker op, voordat u anderen gaat helpen’ zeggen ze elke keer weer in het vliegtuig. En zo is het. Zo moet het nu eenmaal in deze wereld. Maar komt Jezus nu de normale gang van zaken bevestigen? Moet hij nu een godheid worden die eerst zichzelf en dan ook de rest van de wereld middels een trucje van brood voorziet? Wel goed voor de populariteitscijfers, maar was dat nu de bedoeling? Het is misschien wel de verleiding van het materialistische denken: als iedereen nu maar een auto voor de deur heeft, en een biefstuk op zijn bord, dan komt alles verder vanzelf goed, dan verheft het volk zich vanzelf. Dat is een verleidelijke gedachte, maar het is een grote vergissing gebleken.

In elk geval weigert Jezus hier om zijn eigen honger te stillen – zoals hij ook helemaal aan het eind van het evangelie weigert om van het kruis af te komen en zichzelf te redden. De omstanders roepen het dan spottend: ‘als jij toch Gods zoon bent, kom dan af van dat kruis!’ Maar Jezus is liever zelf het levende brood. Hij was niet gekomen om zijn eigen honger te stillen maar om solidair te zijn met een mensheid die snakt naar het echte levende brood. Jezus weet heus wel hoe het in de wereld werkt, maar zijn liefde is niet van deze wereld, zijn liefde is anders.

De duivel schakelt echter al naar de volgende versnelling: op het dak van de tempel laat hij Jezus alle koninkrijken van de wereld zien. Was dat niet zijn bedoeling, koning der wereld te worden? Aanbeden door allen? Macht hebben zoals de groten der aarde ervan dromen? De

duivel biedt het hem ruimhartig aan: 'ik zal je de almacht geven. Want', zo merkt hij nog even fijntjes op, 'de macht over al die koninkrijken ligt bij mij, en ik geef die macht aan wie ik maar wil!' Niet Jezus of de God van de bijbel is dus de 'Almachtige' in dit verhaal maar de duivel zelf. En nog duivelser is zijn idee om die almacht aan Jezus over te dragen. 'Maar dan moet je me wel aanbidden!' zegt de duivel erbij. 'Kniel maar voor mij neer, en heel de wereld zal aan je voeten liggen. Gaat echt een stuk sneller dan dat hele plan met kruisdood en graf hoor! Dat onmachtige gedoe. Solidair met de zwakken? Laat me niet lachen. Zorg maar dat ze voor je buigen.'

En misschien heeft de Grootinquisiteur wel gelijk. Misschien willen de mensen wel graag op hun knieën voor een sterke leider, voor iets of iemand die succes heeft. Voor wat viriel en vruchtbaar, succesvol en groots en meeslepend is. Leaders als Poetin en Trump komen niet uit het niets. We geven ons graag over aan wat sterker is dan wij. Wat moet er niet wijken voor ons succes, voor het hooghouden van onze naam, voor het vermijden van gezichtsverlies of verlies van macht?

Maar Jezus weigert door de knieën te gaan en zegt: 'Er staat geschreven: De Heer uw God zult gij aanbidden en hem alleen dienen.' Wie door de knieën gaat moet goed weten waarvóór. Jezus slaat het aanbod van de duivel af.

En dan tenslotte gooit de duivel het over de religieuze boeg. Steeds opnieuw heeft Jezus tegenover de duivel een beroep gedaan op de bijbel, op dat wonderlijke verhaal van een opstandige God die geen genoegen neemt met geknielde en geknechte mensen. Maar de duivel leert snel en gaat ook eens wat Bijbelteksten in de mond nemen: 'Staat er niet geschreven dat de engelen je zullen beschermen? Welnu, spring dan van de tempel, en laat zien dat de engelen je dragen.' Het is misschien wel de grootste van alle verzoeken: om van dat kwetsbare, opstandige, bijbelse geloof een zoethoudertje te maken. En ik denk dan weer even aan die Grootinquisiteur die zegt 'Ach, de mensen willen een wonder op z'n tijd. Een mysterie. Iets dat hen doet aanbidden en rustig houdt. Geef ze dat toch.' Ook wij willen het zien, we willen het voelen en beleven. Dat geploeter in de woestijn, dat visioen van beloofd land dat er telkens toch weer niet is, dat moeilijke gedoe – liever gewoon iets lekkers, iets makkelijk, iets dat appelleert aan ons gevoel dat er meer is tussen hemel en aarde. Iets dat ons verrukt en in katzwijn brengt. Een spectaculaire circus-act, dat het kritische bijbelverhaal verandert in een zoethoudertje. Opium van het volk. Een goed gevoel op z'n tijd om de mensen rustig te houden.

Ook dat weigert Jezus. Hij belichaamt nu juist het tegengeluid. Misschien is dit vreemde verhaal over Jezus zo langzamerhand nog wel de enige plaats waar de juiste vragen gesteld worden: wie is eigenlijk 'god'? wie of wat maakt er de dienst uit, in ons leven, en in ons samenleven? Zoveel verschillen we niet van de grootinquisiteur of van de patriarch van Moskou. Ook bij ons zitten vaak heel andere machten op de troon. Maar dit verhaal vertelt ons van een grandioos alternatief. En over één die het waagt met de radicale liefde voor ons mensen. Eén die niet capituleerde voor hoe de dingen nu eenmaal gaan.

In het verhaal van de Grootinquisiteur van Dostojevski zegt Jezus niks – hij zwijgt. Maar als de inquisiteur is uitgesproken, kust Jezus hem stil op de lippen. Een kus die bij deze kerkvorst inslaat als een bom – hij is nooit meer zonder die kus. En ook wij zijn met dit verhaal gekust. Ontwaakt uit de waan dat er geen alternatief is. Hij staat garant voor een totaal andere liefde, een weg om te gaan waar wij geen weg meer zagen. Het kan ook anders. Daar staat Hij voor garant. Laten we moed vatten en gaan,
Amen.